

Françoise Vergès: Dekoloniální feminismus

Přeložila Markéta Jakešová

Praha, Nakladatelství Karolinum 2025, 106 s.

„Kdo uklízí svět?“ ptá se Françoise Vergès ve svém sžíravě kritickém manifestu *Dekoloniální feminismus*, který vyšel ve Francii již v roce 2019 a v roce 2025 se dočkal českého vydání v Nakladatelství Karolinum, a to ve velmi kvalitním překladu Markéty Jakešové. Přestože se francouzská politoložka, publicistka a aktivistka snaží na tuto otázku poctivě hledat odpověď, ve skutečnosti se ve své knize zabývá mnohem komplexnějšími otázkami: Vergès sepsala provokativní pamflet proti evropskému kolonialismu, patriarchátu, bělošskému (civilizačnímu) feminismu a také proti globalizovanému kapitalismu, jehož nekompromisní logika pohlcuje samotné emancipační diskurzy.

Vergès se netají svou ideovou příslušností k radikální levici. „Měla jsem to štěstí vyrůstat v rodině feministických a antikoloniálních komunistů a komunistek,“ (s. 13) vysvětluje na rovinu. Její ideová pozice se v textu projevuje ostrým, nekompromisním stylem, a zejména třídní marxistickou terminologií.

Za skutečnou příčinu ekonomického vykořisťování i samotného vzniku hnutí *dekoloniálního feminismu* považuje autorka globalistický kapitalismus, který kolonizoval oblasti, jež považoval ze své podstaty za zaostalé, či dokonce kulturně podřadné. Vnímá jej jako základní strukturu, s níž souvisí utlačování, patriarchát a rasismus: „Kapitál je kolonizátor; kolonie je jeho nedílnou součástí.“ (s. 20)

Tento pohled prostupuje celou knihu a rámuje ji ne jako feministický text, ale jako manifest proti systému, který podle Vergès dokáže vstřebat a přetvořit emancipační myšlenky tak, aby sloužily vlastní reprodukci.

Vedle této ryze systémové kritiky autorka sleduje i konkrétní socioekonomické procesy, které v globálním měřítku zásadně mění strukturu práce. Zvláště se zaměřuje na propojení ekonomických trendů se změnou genderového složení pracovních sil: „Postupující feminizace práce šla během 70. let ruku v ruce s jasným nárůstem světové nerovnosti.“ (s. 40) V takových pasážích je text silný a analyticky přesný – propojuje data, historické souvislosti i genderovou perspektivu bez ideologického zjednodušení.

Problém však nastává ve chvíli, kdy Vergès zaměřuje ideologickou analýzu za historickou paměť. Problémová je například tato část:

Otázku ženských práv na mezinárodní scéně nevnese ani vláda Spojených států amerických, ani americké feministické hnutí hlavního proudu, ale Sovětský svaz a země třetího světa, které na počátku 70. let navrhly, aby Organizace spojených národů zorganizovala „Dekádu žen“. Byla zahájena v roce 1975 s cílem zajistit ženám přístup k soukromému vlastnictví a kontrolu nad vlastním majetkem, jakož i zlepšení jejich dědických práv, práv ohledně péče o děti a státního občanství, stvr-

dit, že ženská práva jsou nedílnou součástí lidských práv a podpořit rovnost pohlaví a skoncovat s násilím na ženách. Tyto, byť skromné, cíle byly však brzy odsunuty stranou ve prospěch podpory vstupu žen do neoliberálního řádu. (s. 41)

Pro středoevropského čtenáře musí podobná obhajoba reálného socialismu působit spíše matoucím než odhalujícím dojmem. Autorka zde zcela pomíjí realitu každodenního života žen v sovětském bloku, jejichž „osvobození“ od tradičních rolí šlo ruku v ruce s extrémní feminizací určitých profesí (např. školství či lékařství, které genderovou nerovnost naopak zásadně prohloubily), zatímco mocenské struktury lidovědemokratických režimů zůstávaly ryze mužské, patriarchální a autoritářské.

Podobně problematicky vyznívají pasáže, v nichž autorka sklouzává k nepodložené generalizaci a sporným, ničím nepodloženým výrokům: „Bělošky nemají rády, když se jim říká, že jsou bílé... Řeknete jim to, a cítí se otřeseny, stanou se agresivními, zděšenými, téměř propukají v pláč.“ (s. 29) Nebo: „Běloška je koloniálním produktem.“ (s. 31)

Rožporuplně mohou být vnímány i pasáže, kde se autorka věnuje sporům kolem muslimských oděvů pro ženy. Podle Vergès se v západních reakcích, kterým dominuje pohled bělošských feministek, často projevuje nepochopení kulturního a politického kontextu. Bělošské feministky vnímají muslimské oděvy jako symbol útlaku ze strany mužů. Vergès však argumentuje, že jde o kulturní fenomén založený převážně na dobrovolné volbě: kritizuje například případy francouzských zákazů burkin, které byly ospravedlňovány argumenty o „osvobození žen“, a klade důležitou otázku, zda jde v případě odhalení hlavy či jiné části těla v západoevropské kultuře skutečně o emancipaci, nebo naopak o jinou formu kontroly nad ženskou tělesností (s. 64–65).

Vergès připomíná, že feministické hnutí v 60. a 70. letech v řadě zemí bojovalo „bikinami“ proti puritánství a náboženskému tmářství. Ženy tehdy neměly jinou zbraň než své tělo. Tento boj o nahotu se od té doby proměnil. Vergès připomíná tzv. remešskou aféru, kdy měly čtyři dívky napadnout ženu, jež se opalovala v bikinách ve veřejném parku.

Remešská bikinová aféra se okamžitě proměnila v nepřijatelnou formu agrese, která se nám snaží vnutit způsob života, jenž nám není vlastní, řečeno slovy jednoho z vůdců francouzské pravice, který volal po nekompromisním řešení, a pro bělošské feministky jak nalevo, tak napravo se stala příležitostí k žalobám proti náboženské policii a chválám nahého ženského těla jako symbolu republiky. (s. 73)

Právě tento nepatrný incident přeměnil „bikini“ v celonárodní téma a postavil veřejnost proti islámu jako náboženství, které nutí ženy zahalovat se před okolním světem. Vergès v této souvislosti logicky připomíná, že

bikinová revolta byl čirý výmysl francouzských médií, na který bělošské feministky skočily. Tehdy jako dnes šlo o obnažení alžírských žen „tak krásných pod svými

závoji“, jak tvrdila propaganda francouzské armády během války za nezávislost. Ženská krása spočívá v odhalení. Směšnost těchto bikinových bitev nesmí zastřít násilí: ženám jsou takto násilně vnucována pravidla, týkající se zejména jejich oblékání. (s. 75)

Zapomíná však na skutečnost, že v některých ortodoxních muslimských komunitách skutečně ženy nemají rovné postavení s muži a povinné zahalování svého těla (včetně obličeje) mohou vnímat jako nátlak. Vergès tedy správně zlehčuje „bikinovou kauzu“, ale sama se dopouští banalizace fenoménu, který může mít pro řadu žen v muslimských komunitách vážné následky.

Jako by skrze stromy neviděla les: obžalovává bělošský (civilizační) feminismus, který je pro ni horším a urputnějším soupeřem než patriarchát či nadnárodní kapitál. Podle ní západní feministky aktivně spoluvytvářejí islamofobní diskurz. (s. 72–75) Pasáže věnované „šátkové otázce“ v muslimských komunitách ve Francii přinášejí zajímavou dekolonizační perspektivu, ale vyvolávají zásadní otázku: je logicky správné obviňovat západní feminismus z ideologické zaslepenosti, když zároveň opomíjíme fakt, že právě nošení šátků může být v některých zemích skutečným symbolem útlaku – například v Íránu nebo Saúdské Arábii? Neměla by feministická kritika neoliberálního kapitalismu jít ruku v ruce s kritikou genderově nerovných režimů bez ohledu na kulturní kontext?

Kontrastem bikini versus burkiny autorka ukazuje, že emancipace nemůže být měřena jediným kulturním standardem. Sama však odlišný (evropský, bělošský feministický) přístup nelogicky odsuzuje. Jako by existovala jediná pravda, jediný správný přístup: samozřejmě ten její, v duchu dekoloniálního feminismu. Zde se její text dostává do zásadního střetu s univerzalistickými přístupy. Vergès si odmítá připustit, jak snadno se její boj za osvobození žen může proměnit v jinou podobu kulturního paternalismu. Její výroky v tomto kontextu působí dojemem ideologického zjednodušení, a místo aby pomáhaly pojmenovat strukturální nerovnosti, podkopávají sílu jinak mimořádně oprávněné kritiky.

Na druhé straně se v knize objevují výroky, které lze bez výhrad považovat za přesné, formulované s přesahem a hlubokou znalostí: „Spravedlnost pro ženy znamená spravedlnost pro všechny.“ (s. 28) Či: „Narativ civilizačního feminismu zůstává uzavřen v prostoru evropské modernity: nikdy nevzal v úvahu to, že je založen na popření role, kterou při jeho vzniku hrálo otroctví a kolonialismus.“ (s. 22) A také: „Rasizovaným ženám častěji schází přístup k lékařské péči a jsou častěji obětí lhostejnosti, pokud ne přímo zneužití ze strany lékařských institucí.“ (s. 36)

Kniha je silná zejména tam, kde autorka odkrývá neviditelnost práce žen ze sociálně znevýhodněných skupin – často migrantek nebo žen z bývalých kolonií, které osvobodily západní ženy od ponižující práce, díky čemuž mohly společensky růst. A právě zde je nutné vrátit se k úvodní otázce: kdo dnes vlastně uklízí svět? Kdo zajišťuje čistotu kanceláří, toalet, nemocnic? Kdo pečuje, když pečovatelé chybí? A proč jsou právě tyto ženy z feministické debaty často vynechávány?

Vergès na tuto otázku odpovídá prostřednictvím konkrétního příkladu stávky zaměstnankyň firmy Onet na pařížském nádraží Gare du Nord. Její ar-

gumentace je v tomto případě nejsilnější, protože adekvátně propojuje sociální třídu, rasu i gender v konkrétní každodenní zkušenosti.

Miliardy žen na sebe denně neúnavně berou úkol uklidit svět. Bez jejich práce by miliony zaměstnanců a úředníků ve službě kapitálu, státu, armády a kulturních, uměleckých a vědeckých institucí nemohly využívat své kanceláře, obědvat v jídelnách, vést schůze a činit rozhodnutí v čistých prostorech, kde jsou uklizené a připravené k použití odpadkové koše, stoly, židle, křesla, podlahy, toalety a restaurace. Tato práce, byť nezbytná pro fungování každé společnosti, musí zůstat neviditelná. Nemáme si uvědomovat, že svět, v němž se pohybujeme, je uklizen rasizovanými a zneužívanými ženami. (s. 8)

Neviditelnost této práce není podle ní náhodná – je systematicky udržována jako součást kapitalistické logiky. Vergès tuto skrytou, avšak nezbytnou infrastrukturu života pojmenovává přesně: jednak byla tato práce po staletí považovaná za ženský úkol, na který si nemají stěžovat – ženská péče a úklid byly v minulosti bezplatné, bez nároku na odměnu – a jednak kapitalismus nevyhnutelně vytváří neviditelnou práci a životy na jedno použití. (s. 88)

Nejde tedy pouze o cílenou marginalizaci žen na základě rasy a třídy, ale o systémovou snahu tuto práci zneviditelnit, učinit ji samozřejmou, přirozenou, bez nároku na uznání. Vergès tak vystupuje proti neoliberální iluzi, že emancipace žen je otázkou individuálního úsilí, a připomíná, že za možností některých žen „... diskutovat o tom, zda chtějí být obtěžovány v metru, či usilovat o post šéfký velké firmy“ (s. 9), stojí neviditelná dřina těch, které jim umožňují pohodlný život.

Pojmem „rasizované ženy“ označuje autorka nikoli biologickou kategorii, ale sociální a mocenskou konstrukci. Jak upozorňuje překladatelka Markéta Jakešová:

Autorka používá slovo *racisé*, které v sobě obsahuje význam „rasově odlišný“, z něhož je patrné, že tato „odlišnost“ byla lidem připsána zvenku. Nepopisuje tedy žádnou neměnnou objektivní realitu. V souladu s rostoucím užíváním termínu „rasizace“ v češtině pro překlad používám právě tento termín a slova od něho odvozená. (s. 7)

Jinými slovy: rasizovanou se žena nestává biologicky, ale ve chvíli, kdy je na základě etnicity, původu nebo náboženské příslušnosti systematicky znevýhodňována nebo zneužívána.

Vergès měla ambici sepsat kritický antikapitalistický manifest. Její internacionalistická snaha však skončila rozostřenou optikou frankofonní aktivistky, jež velmi obtížně vstřebává zkušenosti jiného než Francií ovlivněného světa. Dekoloniální feminismus by totiž odlišně rezonoval například ve světě ovlivněném britskou, španělskou či portugalskou koloniální expanzí, nemluvě o středo- a východoevropském, kavkazském, čínském, indickém, japonském či třeba specifickém skandinávském prostoru, o kterých autorka hovoří jen okrajově.

Závěrečný doslov Zuzany Uhde a Vojtěcha Šaršeho (s. 91–99) knihu citlivě zasazuje do střeoevropského a českého prostředí. Uhde s Šaršem upozorňují, že v našem regionu se pojem dekoloniální feminismus setkává se specifickými výzvami – koloniální zkušenost zde byla převážně zprostředkovaná, často skrze sovětský blok, přičemž politické, genderové a rasové hierarchie se formovaly odlišně než v zemích s vlastní koloniální minulostí. Tato perspektiva je pro českého čtenáře klíčová: ukazuje, že kritika civilizačního feminismu musí brát v úvahu i odlišný geopolitický kontext. V tomto směru může kniha podnítit diskusi o tom, jak aplikovat dekoloniální analytické rámce v prostředí, kde se zkušenost kolonialismu prolíná s postkomunistickou transformací a novými formami ekonomické a kulturní závislosti.

Navzdory ideologickým zkratkám a občasné jednostrannosti přináší *Dekoloniální feminismus* do českého prostředí důležitý impulz. Vergès dokáže pojmenovat neviditelné a podhodnocené práce žen z migrantských a rasizovaných komunit, propojit jejich situaci s globálními mocenskými strukturami a odhalit, jak se emancipační diskurzy mohou stát nástrojem prohlubování nerovnosti. Pro české publikum je cenné zejména to, že kniha otevírá otázky, které zde bývají marginalizovány – například vztah feminismu k pracovní migraci či ke globalizovanému trhu péče. Přijetí těchto témat do odborné debaty může obohatit domácí feministickou i sociologickou reflexi a rozšířit analytické nástroje o perspektivy, které dosud stály na okraji zájmu.

Vladimír Vokál
Metropolitní univerzita Praha
vokav1ax@student.mup.cz